

# Verenpikken en agressief pikken

*J. van Rooijen, gedragsonderzoeker*

**Verenpikken en kannibalisme zijn een groot probleem in de hedendaagse pluimveehouderij. Dit is zowel uit het oogpunt van produktie als uit dat van welzijn het geval. Het snavelkappen, de gangbare maatregel ter voorkoming van verenpikken en kannibalisme, is een welzijnsprobleem op zichzelf. Voor het vinden van betere oplossingen kan een goed begrip van het verenpikken van nut zijn. In de praktijk lijkt het hier nogal eens aan te schorten.**

## Inleiding

Verenpikken kan tot kannibalisme leiden. In de praktijk wordt algemeen aangenomen dat kippen van de agressievere merken meer verenpikken. Het is in het gedragsonderzoek echter al bijna dertig jaar bekend dat verenpikken en agressie twee heel verschillende zaken zijn. Verenpikken wordt in de praktijk ook wel verondersteld een gevolg van verveling te zijn. Literatuuronderzoek suggereert echter dat verenpikken vooral met voedselzoeken te maken heeft.

In dit artikel zal eerst het agressief pikken beschreven worden. Vervolgens zal aangegeven worden in welke opzichten het verenpikken van dit agressief pikken afwijkt. Om vast te stellen wat verenpikken wel is, zal de relatie tussen verenpikken en voedselzoeken bediscussieerd worden. Tot slot zal aangegeven worden wat deze relatie kan betekenen voor de richting waarin men naar oplossingen voor het probleem van het verenpikken moet zoeken.

## Rangorde en agressief pikken

In niet al te grote groepen kippen bestaat er een rangorde. In het verleden noemde men deze rangorde bij kippen wel de pikorde. Met rangorde wordt bedoeld dat niet alle kippen in een toom agressief pikken naar alle andere kippen. Kip A pikt agressief naar kip B, maar B niet naar A. Naar een hogere kip

pikken komt slechts zelden voor. In een aantal gevallen is er duidelijk sprake van een vergissing. In andere gevallen lijkt een lagere kip een hogere uit te dagen.

Voor de menselijke waarnemer ontstaat er zo een hiërarchie. Deze rangorde kan rechtlijnig zijn, maar er kunnen ook cirkelvormige gedeelten in voorkomen, bijvoorbeeld: A pikt agressief naar B, B naar C en C naar A. Voor een kip betekent dit dat er een aantal kippen zijn welke agressief naar haar pikken en dat er een aantal kippen zijn waar zij ongestraft agressief naar kan pikken.

Alle kippen, behalve de laagste in de rangorde, vertonen dus agressief pikken. Agressieve pikken zijn doorgaans op de kop gericht. Alleen als de kop moeilijk bereikbaar is worden ze ook op andere lichaamsdelen gericht. Agressieve pikken kunnen met grote kracht uitgevoerd worden. Het lagere dier kan met geluid reageren op een dergelijke pik. Dit wijst er op dat agressieve pikken pijn kunnen doen. Bij hanen kunnen kamverwondingen het gevolg zijn van dergelijke pikken. Uit eigen waarnemingen weet ik dat het dominante dier vaak volstaat met een intentie-pik. Dat wil zeggen dat het dier een pikbeweging maakt zonder de ander echt te raken. Ook komt het regelmatig voor dat een hoger dier de ander alleen maar aankijkt. Het meest vaak ziet men echter dat een lager

dier een hogere ontwijkt zonder dat de hogere enig agressief gedrag lijkt te vertonen. Op grond van dergelijke ontwijkingen alleen al kan men de rangorde vaststellen.

Agressief gedrag bij hanen komt voornamelijk voor als een lagere haan in het vaarwater van een hogere komt. Bijvoorbeeld als een lagere haan een vreetplaats bezet houdt. Welk agressief gedrag de dominante haan vertoont hangt mede af van de snelheid waarmee de lagere haan zich uit de voeten maakt. Indien de lagere haan niet weg gaat kan dit leiden tot dreiggedrag met opgezette kraag en zelfs tot een frontaal gevecht. Onder normale omstandigheden zal de hogere haan zo'n gevecht winnen en de lagere haan verjagen.

Agressief pikken komt zowel bij intensief als extensief gehouden kippen voor. Ook verwilderde en wilde kippen onder natuurlijke omstandigheden vertonen dit gedrag. Agressief pikken behoort dan ook tot het normale gedrag van de kip. Het vertegenwoordigt doorgaans geen welzijnsprobleem. Integendeel, de rangorde zorgt ervoor dat steeds duidelijk is welke kip voorrang heeft. Dit voorkomt dat de dieren telkens om elke kleinigheid in een volledig gevecht, met alle risico's van dien, verwikkeld raken. Agressief pikken wordt alleen maar een probleem indien het extreem veel voorkomt. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn indien meerdere hanen in een te kleine ruimte verblijven. Een dergelijke situatie kan tot verwondingen, zelfs tot de dood van de ranglaagste hanen leiden.

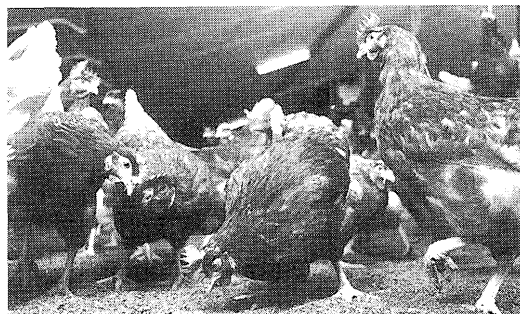
### **Agressief pikken en veren pikken**

- Agressief pikken komt voor bij wilde en verwilderde kippen in de vrije natuur. Het is dan ook een normaal gedrag. Verenpikken echter komt niet voor bij verwilderde of wilde kippen in de vrije natuur. Het is een abnormaal gedrag.

- Er is geen relatie tussen het niveau van agressie en het niveau van verenpikken in een toom.
- Het overgrote deel van de agressieve pikken wordt van een ranghogere naar een ranglagere uitgevoerd. Verenpikken gebeurt echter onafhankelijk van de rangorde.
- Alle kippen, op de ranglaagste na, vertonen agressief pikken. Slechts een klein deel van de dieren zijn echter verenpikkers.
- Agressieve pikken zijn voornamelijk op de kop van de ander gericht. Verenpikkers echter pikken niet alleen naar de kop maar kunnen ook naar de nek, borst, vleugels, zij, rug, staart of onder de staart pikken.
- Bij agressief pikken is er altijd een voorkeur voor pikken naar de kop. Verenpikkers hebben echter vaak een individuele voorkeur voor één van de andere lichaamsdelen.
- Agressieve pikken zijn vooral gericht naar een dier dat een hogere voor de voeten loopt. Verenpikkers richten zich echter voornamelijk op dieren welke rustig staan te eten of zich poetsen.
- Soms wordt er bij het agressief pikken een veer uitgetrokken. Ik heb echter nooit gezien dat deze werd opgegeten of dat een dier er mee ging rennen. Bij het verenpikken wordt veel vaker een veer uit de andere kip getrokken. Dergelijke veren worden regelmatig opgegeten. Ook rennen met een dergelijke veer komt voor.
- Agressieve pikken kunnen duidelijk pijn veroorzaken (het gepikte dier maakt geluid en/of rent weg). Deze pikken liggen echter ten grondslag aan de rangorde. Een stabiele rangorde heeft een positief effect op het welzijn. Alleen onder extreme omstandigheden is agressief pikken een probleem. Men mag echter bij het veren-

pikken aannemen dat het welzijn van de dieren, waarvan de veren uitgetrokken worden, geschaad is.

- Agressief pikken is alleen een teken van verminderd welzijn als het extreem veel gebeurt. Een abnormaal gedrag als het verenpikken kan echter beschouwd worden als een aanwijzing voor verminderd welzijn bij het dier dat het gedrag uitvoert.



### Voedselzoeken en verenpikken

Kippen zijn alleseters. In hun natuurlijke omgeving zijn ze afhankelijk van tijdelijke voedselbronnen (zoals het beschikbaar komen van bepaalde insecten of zaden). Ze zijn dan ook zeer opportunistisch in hun voedselkeuze. Brownlee heeft al in 1939 beschreven wat vrij rondlopende kuikens vreten. Dit bleek sterk af te hangen van wat er op een bepaald ogenblik beschikbaar was. Vanaf het moment dat er dierlijk voedsel aanwezig was aten ze veel minder plantaardig voedsel. Ook vrij rondlopende volwassen hennen reageren onmiddellijk op het ter beschikking komen van een nieuwe voedselbron (Savoty et al., 1978). Om zo'n nieuwe voedselbron tijdig te ontdekken moeten kippen voortdurend testen wat er eet- en oneetbaar is in hun omgeving.

Uit eigen onderzoek is bekend dat kippen die een dag geen eten gehad hebben meer voer opnemen dan onbeperkt gevoerde kippen. Toch pikken ze niet meer dan dergelijke kippen; waarschijnlijk omdat onbeperkt gevoerde kippen veel kleine hapjes nemen die niet zozeer bedoeld zijn om te eten als wel om te proeven of iets eetbaar is. Dergelijke exploratieve pikken hoeven dus niet uit honger voort te komen. Het uitvoeren van dit gedrag is een behoefte op zich. De functie van het gedrag is dat de dieren al voorbereid zijn op een situatie waarin de voedselbron, waar ze nu van profiteren, wegvalt.

Ook hebben ze op deze manier snel in de gaten als zich een betere voedselbron aandient. Vrij rondlopende kippen besteden 94% van hun tijd aan grondpikken en -krabben. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er een grote kans is dat dergelijke dieren gaan verenpikken, indien men ze onder omstandigheden houdt waarin weinig anders dan veren aanwezig zijn.

Het is al lang bekend dat tekorten in het voer tot verenpikken kunnen leiden. Dit suggereerde al dat er een relatie bestaat tussen verenpikken en voedselzoeken. Bovendien worden uitgetrokken veren vaak opgegeten. Ook kunnen kippen met een veer wegrepen. Dit stimuleert andere kippen om achter een dergelijke kip aan te rennen. Dit gedrag noemt men "voedselrennen". Het wordt normaal vertoond door hennen welke een grote prooi (zoals een regenworm) gevonden hebben.

Experimenten van Blokhuis op "Het Spelderholt" suggereren ook dat verenpikken in de plaats komt van grondpikken. Hij vond dat er op kale bodems meer verenpikken en minder grondpikken voorkwam dan op bodems met strooisel. s' Middags vertoonden de dieren op strooisel meer grondpikken, op kale vloer meer verenpikken. Bij het strooien van graan in het strooisel namen zowel het verenpikken als de exploratieve pikken in de voerbak af. Als de dieren maar gedurende

een beperkte tijd de beschikking over voedsel hadden, was er na het eten bij de op strooisel gehuisveste dieren een toename in het grondpikken en bij de op een kale vloer gehuisveste dieren een toename in het verenpikken.

### Richting

Het optreden van verenpikken in de biologische pluimveehouderij toont dat het aanbieden van een bodem waar de dieren op kunnen grondpikken niet altijd voldoende is om verenpikken te voorkomen. Om de verveling te verdrijven heeft men in de biologische pluimveehouderij wel, zonder succes, konijnen tussen de kippen geplaatst. Op grond van bovenstaande zou men van een dergelijke oplossing ook niet veel verwachten. De opmerking dat kippen uit verveling gaan verenpikken lijkt te ruim. Enige tijd geleden is er in de pers melding gemaakt van het gunstige effect dat het verstrekken van kerstbomen in de biologische pluimveehouderij op het verenpikken zouden hebben. Binnen bovenstaande gedachtegang kan men zich zo'n effect wel voorstellen, omdat het pikken aan de naalden van de kerstbomen mogelijk de exploratiebehoefte bevredigt. Veel van de oplossingen die tot nu toe in de praktijk zijn uitgeprobeerd hebben het karakter van symptoombestrijding (aangepikte dieren insmeren met hertshoornolie, aangepikte dieren verwijderen, verstrekken van zout, brillietjes, contactlenzen, plastic bitjes, rood licht, verduisteren, snavelkappen). Sommige oplossingen hebben zelf een negatief effect op het welzijn.

Het verenpikken varieert enorm tussen verschillende lijnen. Selectie tegen verenpikken lijkt zeer wel mogelijk. Uit bovenstaande mag duidelijk zijn dat een dergelijke selectie als eerste doel heeft om een abnormale gerichtheid van het exploratief gedrag, na-

melijk de gerichtheid op het verenpak, weg te fokken. Het wegfokken van het exploratief gedrag op zich is niet het doel.

Er zou veel voor te zeggen zijn om, in eerste instantie bijvoorbeeld voor de biologische pluimveehouderij, een apart merk te ontwikkelen welk minder geneigd is tot verenpikken. Dit zou aanvankelijk ten koste van de productie mogen gaan: men mag aannemen dat consumenten van eieren uit de biologische pluimveehouderij een grotere bereidheid hebben om extra te betalen voor een verbetering van het welzijn van de kippen dan de gemiddelde consument. Met de dreiging van een verbod op het snavelkappen op de achtergrond zou het nuttig zijn nu al met een dergelijke selectie ervaring op te doen. Daarnaast zal men echter toch ook moeten blijven zoeken naar andere maatregelen welke het welzijn van de kippen verbeteren, niet alleen het welzijn van de kippen waarvan de veren gepikt worden, maar ook dat van de dieren welke verenpikken. □

### Enige literatuur

- Brownlee, A. 1939. Observation on the natural food of the young chick of the domestic fowl. *Veterinary Journal*, 95, 394-404.
- Keeling, L. 1994. Feather Pecking and Cannibalism: How far are we from solving the problem? In: *Future Egg Production in Sweden. Proceedings of Seminars held on November 15-16, 1994, at Helsingborg and Arlanda, Sweden.* Kungsägg, Sweden: Kronägg.
- Savory, C.J. 1995. Feather Pecking and Cannibalism. *World's Poultry Science Journal*, Vol. 51.
- Savory, C.J., Wood-Gush, D.G.M. and Duncan, I.J.H. 1978. Feeding behaviour of a population of domestic fowls in the wild. *Applied Animal Ethology*, 4, 13-27.